

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ
XLIII/2003

Др Вудоје Спасић

УПОРЕДНОПРАВНИ АСПЕКТ
ОГРАНИЧЕЊА ОВЛАШЋЕЊА НА
УМНОЖАВАЊЕ АУТОРСКОГ ДЕЛА ЗА
ПРИВАТНЕ ПОТРЕБЕ

UDK 347.78

Рецензент: Доц. др Зоран Миладиновић

Апстракт

Ограничења овлашћења на умножавање ауторског дела, као својеврстан коректив апсолутног карактера субјективног ауторског права, све више постају предмет интересовања. Овај тренд се нарочито манифестовао са развојем савремене информационе технологије (посебно интернета), који је довео до значајнијих промена у ауторскоправним односима. Овакве околности озбиљно прете да доведу у опасност успостављену равнотежу интереса свих релевантних субјеката у ауторскоправном односу.

У раду су обрађени упоредноправни системи ограничења овлашћења на умножавање ауторског дела за приватне потребе у индустријски и ауторскоправно најразвијенијим државама.

У раду су обрађени упоредноправни системи ограничења овлашћења на умножавање ауторског дела за приватне потребе у индустријски и ауторскоправно најразвијенијим државама.

Кључне речи: ауторско право, имовинскоправна овлашћења, умножавање дела, ограничења овлашћења.

*Др Видоје Спасић*¹

УПОРЕДНОПРАВНИ АСПЕКТ ОГРАНИЧЕЊА ОВЛАШЋЕЊА НА УМНОЖАВАЊЕ АУТОРСКОГ ДЕЛА ЗА ПРИВАТНЕ ПОТРЕБЕ

1. Врсте ограничења с обзиром на начин правног регулисања

Упркос апсолутном карактеру субјективног ауторског права, чија је кључна компонента искључиво овлашћење аутора да економски искоришћава своје дело, сва национална законодавства, као и међународне конвенције у области ауторског права, дозвољавају бројна ограничења овог права. Реч је о ситуацијама када је зарад општег интереса дозвољено искоришћавање туђих ауторских дела без овлашћења носиоца права, са или без плаћања накнаде за такво коришћење.

Генерално посматрано, данас у свету постоје два система регулисања ограничења имовинскоправних овлашћења аутора: 1) европски (континентални) и 2) англосаксонски правни систем. Притом, постоје земље које имају мешовит систем правног регулисања ове материје.

2. Европски правни систем

Државе европског — континенталног система, мање-више на униформан начин регулишу питање ограничења ауторових имовинскоправних овлашћења. У својим националним законима, оне садрже јасно прецизиране одредбе,

¹ Асистент Правног факултета у Нишу.

којима се регламентирају поједине врсте ограничења ауторових имовинскоправних овлашћења. Што се ограничења овлашћења на умножавање ауторског дела за приватне потребе тиче, можемо истаћи да скоро сва законодавства уважавају овај институт, прописујући ситуације и услове под којима су такве употребе дозвољене. Притом, неке земље дозвољавају оваква коришћења без сагласности носиоца права и без плаћања било какве накнаде. У другим земљама, нарочито у државама ЕУ, у складу с Директивом о ауторском праву у информатичком друштву, из 2001. године, за такву употребу плаћа се одређена накнада у корист аутора, или одређених фондова. У даљем тексту рада даћемо приказ законодавства у оним земљама Европе, које предњаче у индустријском и ауторскоправном развоју.

2. 1. Француско право

У француском праву, материја ауторскоправних односа регулисана је Законом о интелектуалној својини (*Code de la propriété intellectuelle*, скраћено: *CPI*).² Прва алинеја чл. L.122-3, одређује да се умножавање дела састоји у телесном (материјалном) фиксирању дела на све начине, који омогућавају комуникацију с јавношћу посредним путем. Исти законик наводи различите ситуације у којима аутору треба ограничити монопол. Оне се односе, како на право на умножавање, тако и на право представљања. У сваком случају, ограничења имају врло различите циљеве. Аутор мора толерисати захват у своје право на умножавање дела, када се умножени примерак користи за приватну употребу, али, такође, када је реч и о јавној употреби. Члан 41, Закона, из 1957. године, прописивао је: "Кад је дело објављено, аутор не може забранити: умножавања стриктно резервисана за приватну употребу лица које врши умножавање и која нису намењена за колективну употребу, изузев умножених примерака уметничких дела, намењених да буду коришћени за циљеве идентичне оним за које је створено и оригинално дело."

Члан L. 122-5, *CPI*-а, иде корак даље, па прописује да, кад је дело објављено, аутор не може забранити: 1) приватна саопштавања, бесплатно учињена искључиво у кругу породице; 2) умножавања стриктно резервисана за приватне потребе лица које умножава и која нису намењена колективној употреби, са изузетком умножених примерака уметничких дела намењених циљевима

² *CPI* — *Loi relative au Code de la propriété intellectuelle* (од 1. јула 1992. године, са изменама од 10. маја 1994. и 3. јануара 1995. године).

идентичним онима за које је створено оригинално дело, као и друге умножене примерке компјутерских програма, осим резервног примерка, под условима прописаним у одељку II чл. 122-6-1.

Чл. L.122-6, регулише искоришћавање компјутерских програма. У том смислу, стоји да, под условима из чл. L. 122-6-1, право искоришћавања, које припада аутору програма, подразумева искључиво право вршења и одобравања следећих активности:

- 1) трајно или привремено умножавање програма у целини, или делимично, на било који начин и у било којој форми;
- 2) превођење, адаптацију, прилагођавање, или сваку другу модификацију и умножавање односног програма;
- 3) стављање програма на тржиште (у промет), теретно или добродино.

У вези с претходним, чл. L.122-6-1, допушта одређене изузетке везане за коришћење компјутерских програма:

(1) Активности генерално предвиђене у чл. L.122-6 (у 1^о и 2^о), нису подложне сагласности аутора, када су неопходне за омогућавање коришћења компјутерског програма од уживаоца, сагласно његовом циљу, укључујући и отклањање грешака.

(2) Уживалац компјутерског програма може сачинити резервни примерак када је то неопходно за задржавање коришћења програма.

(3) Уживалац компјутерског програма може без сагласности аутора посматрати, изучавати или тестирати функције програма, с циљем одређивања појмова и принципа који су суштина ма ког елемента програма, када извршава сваку операцију читавања, оглашавања, извршавања, трансмисије или складиштења програма.

(4) Умножавање софтверског кода (шифре) или превођење форме овог кода не захтева сагласност аутора, када су умножени примерци или превођења, у смислу чл. L.122-6, неопходни за добијање потребних информација о интероперабилности компјутерског програма, створеног независно од других програма. Свакако, све ово допуштено је под законом прописаним условима.

Наравно, свако од ових умножавања не сме нанети повреду нормалном коришћењу компјутерског програма, или неоправдану штету легитимним интересима аутора.

Анализирајући изнете законске одредбе, можемо извући одређене закључке.

Пре свега, да би умножавање примерака било законом допуштено, то мора бити учињено строго за приватну употребу лица које дело умножава. Реч је, дакле, у суштини, о личној и породичној употреби. Такав би био случај умножавања целог дела, да би се надоместила куповина. Такође, врло је чест и случај поступања професионалца или студента и научног истраживача у прикупљању документације за свој лични рад: за мемоаре, тезе, докторате и слично.

Осим споменутог, закон додаје још један допунски услов: умножени примерци не смеју бити намењени колективној употреби. Законодавац је желео, на овај начин, забранити праксу, која би могла бити попут оне у предузећима, удружењима или синдикатима, који ће умножити једну књигу и растурилити је у великом броју својим филијалама, или, пак, својим присталицама. Сматра се да лица која умножавају дело можда и могу створити привид да је њихов умножени примерак сачињен у приватној сфери, али, свакако, тешко могу бранити чињеницу да није намењен приватној употреби.

Законодавац допушта ово ограничење права аутора упркос чињеници да је то губитак за интелектуалног ствараоца, у виду пропуштене добити. Притом, овај губитак биће мањег значаја, будући да ће штета на основу реализованих примерака бити сасвим незнатна. Приватна колективна употреба, по природи, начиниће штету која је сувише тешка за аутора. Стога, јуриспруденција, истина, индиректно ограничава домашај овог ограничења.

Следеће, треба одредити која је колективна употреба забрањена и, још прецизније, који умножени примерци, упркос чињеници да су приватно коришћени, не представљају ништа мањи захват у права аутора, пошто су намењени колективној употреби. Познати француски теоретичари ауторског права, Дебуа (H. Desbois)³ и Плезан (R. Plaisant)⁴, покушали су да одговоре на ово питање. Њихово мишљење састоји се у следећем: ако једна група умножава примерке за употребу од њених чланова, то је, свакако, приватна потреба, пошто према ставу Дебуа, "група није отворена свакоме", али оне остају, међутим, потчињене ауторском праву, пошто садрже колективну употребу. Извођење оваквог закључка вреди делимично за предузећа која умножавају научне чланке за своје сараднике.

³ Desbois, H.: D, 1974, 344, et Rev. trim. dr. com, 1974, 90.

⁴ Plaisant, R.: Gaz. Pal, 1975, 1, doct. 105.

Анализом чл. 41-2°, француског Закона о књижевној и уметничкој својини, из 1957. године, примећујемо да он одобрава врло рестриктиван начин слободне умножавања путем фотокопирања дела заштићених ауторским правом. Међутим, треба истаћи, да се оваквом решењу могу истаћи одређене примедбе. Пре свега, примећујемо да наведеном чл. 41-2°, недостаје јасноћа, што је доводило до неодлучности у интерпретацијама, у вези с њим. С друге стране, не може се негирати чињеница да присуство великог броја фотокопија, реализованих без сагласности аутора дела, има штетно дејство на право на умножавање. Оваква умножавања врло су штетна не само за ауторе, већ и за издаваче, зато што развитак технике фотокопирања доводи до знатног смањивања њихове зараде.

Најзад, треба истаћи да се код умножавања дела с позивом на ограничења, за уметничка дела захтева допунски услов: потребно је и да умножени примерци буду коришћени за идентичне циљеве за које је оригинално дело створено.

2. 1. 1. Такса на репрографије

Да би се, колико-толико, надоместиле штетне последице по ауторе, услед прекомерног коришћења института ограничења ауторских права, француски Закон о финансијама из 1976. године, установио је таксу од 3 % на апарате за репрографију, произведене у Француској, или увезене у њу. Новчани износ, наплаћен по овом основу, намењен је Националном књижном фонду и Националном центру за образовање, и треба да омогући финансирање наруџбина библиотека.

2. 1. 2. Накнада за приватно умножене примерке фонограма и видеограма

Ова накнада чини предмет III главе француског Закона о ауторском праву, од 03. јула 1985. године, где јој је посвећено шест чланова (31-37).⁵ Овакво решење прихватио је и, већ поменути, нови СРП.

⁵ Према париском суду (1. св.), 12. дец. 1988, R. I. D. A., јули 1989, стр. 226), ова накнада није супротна чл. 30, 36 и 85 Римске конвенције за заштиту уметника извођача, произвођача фонограма и установа за радиодифузију, из 1961. године.

Према чл. L.311-1, аутори, а такође и уметници-извођачи дела фиксираних на фонограмима или видеограмима, имају право на одговарајућу накнаду као и за умножавање наведених дела, реализовано под условима наведеним у тачки 2° чл. L. 122-5, и тачки 2° чл. 211-3. Накнада за случајеве из тачке 2° чл. L. 122-5, тиче се умножених примерака намењених приватној употреби лица које умножава. Као што је правилно подвучено, "ту постоји један нови начин коришћења дела, чији ефекти штетни за ауторе, уметнике и произвођаче, оправдавају увођење овакве компензаторне мере, која већ постоји у неким другим земљама (Немачка, Аустрија, Шведска)."⁶ Плаћање ове накнаде врше произвођачи или увозници телесних носача, пре њиховог стављања у промет. Разуме се, тај трошак биће превален на крајњег уживаоца дела. То је тзв. систем одбитка или задржавања, који је практичан за примену.

Члан L. 311-3, одређује да се накнада за приватно умножене примерке, према условима који су касније дефинисани, одређује паушално.

У тачки 4, истог члана, стоји да се накнада из тачке 3 уводи за произвођаче или увознике средстава за регистровање намењених за умножавање дела фиксираних на фонограмима или видеограмима, од тренутка стављања у промет ових средстава у Француској.

Члан L. 311-5, прописује да су врсте средстава (носача), износ накнаде и модалитети убирања одређени од Комисије, под управом представника државе, а састављене на начин, да половину чланова чине лица именована од организација представника корисника права на накнаду, четвртину чине лица именована од организација представника фабриканата или увозника средстава за регистровање, а преосталу четвртину чине лица именована од организација представника потрошача. Законодавац је сматрао потребним да одреди и критеријум за расподелу овако стеченог износа накнаде. Тако, у случају фонограма, накнада се расподељује по принципу: половина ауторима, једна четвртина уметницима-извођачима и једна четвртина произвођачима. У случају видеограма, накнада се расподељује на једнаке делове ауторима, уметницима-извођачима и произвођачима (чл. L. 311-7). Ова разлика у расподели накнаде између звучне и аудиовизуелне области, правдана је различитим економским положајима двају сектора. Расподела између заинтересованих субјеката у области звука, врши се у складу с традиционалним принципима из прошлости. Нормално је, уосталом, предвидети већи

⁶ Види извештај RICHARD, н° 2235, стр. 12, који показује да је 1983. године продао 41 милион празних звучних и 10 милиона празних видео-касета.

део накнаде за произвођаче и уметнике у аудиовизуелном домену, узимајући у обзир значај њиховог удела у стваралачком процесу.

Члан L. 311-8, истиче да накнаде за приватно умножене примерке дају основа за повраћај новца, када је средство за регистрацију стечено за личну употребу, или производњу од:

- 1) предузећа за аудиовизуелну комуникацију;
- 2) произвођача фонограма или видеограма и лица која обезбеђују за рачун произвођача фонограма или видеограма њихово умножавање;
- 3) правних лица или органа, чија је листа утврђена декретом министра културе, а који користе средства за регистровање с циљем да пруже помоћ лицима са оштећеним видом или слухом.

Коначно, као противтежа или коректив ограничењу ауторског права у корист приватног умножавања телесних носача, уведено је посебно право на накнаду у корист оних који трпе последице таквог умножавања, у складу са чл. 9, Бернске конвенције, који дозвољава националним законодавствима, умножавање дела у извесним случајевима, ако радња умножавања не представља повреду нормалне експлоатације дела, нити је узрок неоправдане штете легитимним интересима аутора. У том смислу, француски закон је у складу с препорукама UNESCO-а, OMPI-а и Европског савета СЕЕ.

2. 2. Немачко право

Немачки Закон о ауторском праву и заштити сродних права (*Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte*), од 9. септембра 1965. године (а такође и касније измене и допуне), у свом VI одељку (чл. 45-63), регулише ограничења ауторског права. Овај закон познаје различите врсте ограничења субјективног ауторског права. Члан 53, регулише групу ограничења ауторског права која обухвата умножавања за личну употребу, а чл. 54, умножавања за другу сопствену (личну) употребу.

Према чл. 53, дозвољено је лицу које није аутор да, лично оно или преко трећег лица, прави појединачне умножене примерке дела за личну употребу. Ово начелно правило важи за све врста ауторског дела, с том разликом што се на саопштавање дела средствима за визуелно и звучно (сонично) умножавање дела фигуративних уметности, примењује само под условом да се то чини бесплатно.

Умножени примерци сачињени сагласно претходно наведеним одредбама не могу се ставити у промет нити користити с циљем јавног саопштавања. Регистравање представа, рецитација или јавних извођења дела на телесни носач, извођење планова и скица и реализовање дела из области архитектуре захтевају увек дозволу носиоца права.

Ако се, сагласно врсти дела може очекивати да ће дело бити умножавано за личну употребу, регистравањем радиодифузних емисија на неку врсту телесног носача, односно поновним регистравањем с једног средства на друго, аутор дела има право да, преко организација за колективно остваривање права, поднесе захтев произвођачу апарата за умножавање да плаћа одговарајућу накнаду (у одређеном проценту), остварену од продаје тога уређаја или телесног носача (то су нпр. касетофон, видео, плејер, CD плејер, а од носача: касете, дискете, CD-и). Осим произвођача, солидарно одговара за плаћање ове накнаде свако лице које увози или поново увози поменута средства, у трговачке сврхе, на територију где се примењује овај закон.

У чл. 54, регулисано је умножавање за другу сопствену употребу, као облик ограничења ауторових права. Тако, допуштено је правити (лично или преко трећег лица), појединачне умножене примерке дела у одређене сврхе: (1) за сопствену употребу у научне сврхе; (2) за уношење у личну архиву, ако је то умножавање потребно за ту сврху и ако је сопствени примерак дела употребљен као модел за умножавање; (3) приватно саопштавање за сопствене потребе емитованог дела о актуелним догађањима; (4) умножавање за другу сопствену употребу — ако је реч о кратким фрагментима издатог дела, или о појединачним чланцима објављеним у дневним листовима или часописима и ако је реч о делима чије је издање исцрпено, а носиоца права није могуће наћи. Ако се носилац права може пронаћи, а издање је исцрпено пре више од три године, он може само из важних разлога добити сагласност за умножавање дела. Све ово, горе изречено (у чл. 54, ст. 1), важи само у случају да допуштени умножени примерци нису намењени комерцијалним циљевима. У супротном, лице које је по чл. 54, овлашћено да сачини умножавање, дужно је да плати аутору правичну накнаду.

Немачки закон о ауторском праву прави разлику између умножавања дела за личну употребу и умножавања за другу сопствену употребу. Један од значајних повода за овакву регулативу представљао је убрзани развој тадашњих савремених поступака за умножавање ауторских дела, посебно репрографских техника и поступака за сонично и визуелно регистравање и умножа-

вање ауторског дела. У том смислу, веома значајну улогу одиграле су две пресуде Савезног суда Немачке, из 1995. године, које су се тичале фотомеханичког умножавања и регистровања на магнетофонску траку.

Прва пресуда, уједно и преседан у овој материји, односила се на фотомеханичко умножавање,⁷ а донета је поводом фотокопија чланака објављених у научним часописима, које су биле сачињене у једном индустријском предузећу, за потребе њихових истраживача (инжењера и техничара). Приликом одлучивања у овој правној ситуацији, суд је пошао од становишта, да је израда фотокопија за наведена лица служила потребама предузећа и да, сходно томе, овде није реч о умножавању за личну употребу, већ о неовлашћеном умножавању, односно класичној повреди ауторског права.

Као директна последица ове пресуде, а ради неутралисања сличних спорних ситуација, закључен је начелни уговор о фотомеханичком умножавању чланака из часописа, за тзв. "интерну употребу", између Националног савеза немачке индустрије и Удружења немачких књижара. На основу тог уговора, издавачи овлашћују индустријска предузећа да фотомеханички умножавају чланке аутора чланова Удружења за "интерну употребу". Индустријска предузећа обавезују се да користе те умножене примерке у назначеној намени и да плате накнаду, уколико је реч о часописима из последње три године. Овакав тренд кретања у пракси законодавац је преточио у правне регуле правећи разлику између умножавања за строго личну употребу и умножавања за другу сопствену употребу — што ће рећи за другу интерну употребу. Умножена ауторска дела која служе за индустријску употребу, не могу се по слову овога закона сматрати умноженим примерцима за личну употребу, у ужем смислу. То важи, превасходно, за фотокопије, ксерокопије и друге облике умножавања сачињене у предузећу за потребе њихових службеника. У том случају, дозвољено је, под условима прописаним у чл. 54, умножавање кратких фрагмената издатог дела и чланака објављених у дневним листовима и часописима. За разлику од претходног, допуштено је умножавање у једном примерку, али строго за личну употребу, без тражења сагласности аутора, и без плаћања накнаде, не само чланака из новина и часописа или фрагмената дела, већ и читавих дела — књига. Међутим, аутори и издавачи су, с правом, стављали озбиљне примедбе на овакву регулативу, јер су сматрали да ће на овај начин њихова ауторска права бити фактички угрожена, пошто ће за уживаоце књижевних дела у многим случајевима бити знатно јефтиније да сачине умножене примерке дела него ли да купе оригинални примерак. На

⁷ BGHZ 18, стр. 44.

тај начин, из читаве операције корист извлаче уживаоци дела и сервиси — предузећа — која се баве фотокопијом дела, на уштрб интереса аутора и издавача.

Друго спорно питање, у вези са умножавањем за приватну употребу, представља регулисање случајева саопштавања дела заштићених ауторским правом, која се налазе фиксирана на телесним носачима (соничним или визуелним). У немачкој пракси није било спора око регистровања јавних предавања, представа или извођења. Било је допуштено, без сагласности аутора и без накнаде, њихово регистровање и поновно умножавање за кућну употребу. Међутим, дискутабилно је било регистровање ТВ емисија или филмова и њихово умножавање за кућну употребу. Ово питање било је предмет једне пресуде Савезног суда.⁸ Том приликом, суд је недвосмислено изрекао став, да се регистровање на траку, учињено с намером да она буде слушана у приватном стану, сматра умножавањем за стриктно личну употребу. Међутим, ова пресуда је, осим присталица имала и жестоке критичаре. Чињеница је, наиме, да на овакав начин и оваквим условима, умножени примерци озбиљно конкуришу оригиналним примерцима намењеним продаји. Ни јавни апел за плаћање паушалних месечних накнада за искоришћавање ауторових права, ни упозорења трговаца да је за регистровање заштићених дела потребна сагласност друштва за заштиту ауторског права, нису дали жељене ефекте, јер су се уживаоци дела крајње игнорантски односили према свему томе. Зато је у Закон из 1965. године, ушла обавеза за произвођаче уређаја за регистровање ауторских дела, односно увознике, да плаћају одређену накнаду у корист друштва за заштиту ауторских права, јер су ови уређаји, а ргиогі, намењени регистровању и умножавању заштићених ауторских дела. Истовремено, с доношењем Закона о ауторским и сродним правима, дакле, истога дана донет је и Закон о старању о ауторским и сродним правима, који детаљније уређује поступак за остваривање и заштиту ауторских и сродних права.

Немачка је у последњој деценији 20-ог века, у складу са обавезама на основу Директива ЕУ, у више наврата вршила измене основног закона из 1965. године. Најзначајније ревизије тичу се заштите компјутерских програма, од 09.06.1993. године, и сателитског и кабловског емитовања, од 08.05.1998. године. На тај начин, Немачка је хармонизовала своје законодавство са правом ЕУ и, сходно томе, у вези с ограничењима ауторских права, има регулативу сличну француском законодавству.

⁸ BGHZ 17, стр. 226, од 18. маја, 1955. године.

3. Англосаксонски правни систем

За разлику од европског — континенталног права, земље англосаксонског правног подручја имају, суштински, другачији приступ регулисању многих правних питања, па се такав тренд задржава и у ауторскоправним односима, односно у материји ограничења ауторскоправних овлашћења.

3. 1. Велика Британија

Закон о ауторском праву (Copyright Act) Велике Британије, из 1956. године, први пут уводи ограничење ауторских овлашћења. Он одређује, у чл. 6, ст. 1, да се искоришћавање књижевног, драмског или музичког дела, с циљем истраживања или личног проучавања, не сматра повредом ауторског права на том делу. Овај Закон је у чл. 7, детаљно регулисао повластице за библиотеке које за своје потребе врше фотокопирање:

- а) чланака објављених у периодичним публикацијама;
- б) делова објављеног дела;
- ц) целог објављеног дела;
- д) необјављеног дела.

Сви ови случајеви фотокопирања не сматрају се повредама ауторског права уколико испуњавају законске услове.

Нови, уједно и важећи Закон о ауторском праву, индустријском дизајну и патентима (Copyright, Designs and Patents Act) УК, од 1988. године, у чл. 29 (1), предвиђа да фер поступање с делом за потребе истраживања не представља повреду ауторског права. Овај члан прописује следеће: "Слободно искоришћавање књижевних, драмских, музичких или уметничких дела за потребе истраживања или у циљу личног усавршавања не представља повреду ауторског права."

3. 2. Канада

У правном систему ове земље постоје случајеви коришћења заштићених ауторских дела од лица која нису њихови аутори, који не конституишу повреду ауторског права. Надаље, постоје извесне ситуације у којима је

умножавање целог дела или његових фрагмената, допуштено без изричите сагласности власника-носиоца права. Закон о ауторском праву Канаде из 1988. године (ступио на снагу 31. 12. 1989. године), такве случајеве квалификује синтагмом "правична употреба" ("*utilisation équitable*"), њеној регулентацији посвећује чл. 27 и 28. Појам "правична употреба" централни је елемент закона који се односи на библиотеке и коришћење документације коју оне умножавају. Закон прописује: "Не представља никакву повреду ауторског права: [...] а) правично коришћење једног дела за циљеве приватног учења, истраживања, критика, приказа-извештаја или редакција резимеа намењеног новинама {чл. 27 (2) а}" . Постоји, дакле, пет случајева где се правична употреба примењује и закон их прецизно и таксативно наводи, тако да нема места другачијем тумачењу.

Изнећемо тумачење владе које је она дала поводом овога закона: "[...] Правична употреба [...] манифестује се у цитирању или савесном умножавању кратких извода једног дела у циљу приватног учења-студирања, истраживања, критика, приказа или редакција резимеа намењених за новине. Министар културе на све ово додаје: "Закон допушта, дакле, пет активности, врло прецизно наведених и ништа више. Правична употреба није један изузетак, на основу кога се унапред добија сагласност да се врши оно што иначе представља искључиво право титулара права. Ради се више о једној одбрани, односно заштити од гоњења за повреду права аутора [...]. Потребни су, дакле, изричито прецизирани услови да би се на њих позвало и само физичко лице може на њих претендовати. Никако и ни под којим околностима, једна библиотека неће моћи, да испуни побројане услове, пошто је она правно лице које не може ни учити-студирати или приватно истраживати."⁹

Када говоримо о легислативном појму правичне употребе и његовим тумачењима у Канади, незаобилазан је став Конференције ректора и управника универзитета Квебека (скраћено: CREPUQ).¹⁰ CREPUQ је дао ширу интерпретацију појма правична употреба, базирајући свој став, на пракси библиотека. Ова пракса произилази из потреба уживалаца и изненађујућег развоја праксе, после усвајања закона 1988. године, нарочито у крилу Консултативног комитета о ауторском праву и библиотека о иницијативи федералне владе. Чланови овог комитета били су сагласни, између осталог, о

⁹ Larivière, J.: "Le respect des droits d'auteur en bibliothèque: mission impossible", communication présente dans le cadre du congrès annuel de l'ASTED, 16. octobre 1993, à Sherbrooke, стр. 6.

¹⁰ Conférence des recteurs et des principaux des universités du Québec - CREPUQ.

легитимитету једног-јединственог примерка, с циљем приватног учења, његове замене и чувања. Овакав став истоветан је једном правном мишљењу датом 5. октобра 1993. године¹¹, које је уважавало легитимност јединственог умноженог примерка, с циљем приватног учења, замењивања и чувања (презервације) датог примерка дела.

При оцењивању да ли је нека употреба дела правична, узимају се у обзир два елемента: квалитет и квантитет употребе. Када се говори о квалитету, треба истаћи да се узимање и само једног мањег фрагмента, у погледу квантитета, може сматрати умножавањем без сагласности, те проузроковати повреду ауторског права. Другим речима, чак и један кратак извод дела може бити веома значајан у квалитативном погледу. Harold G. Fox¹² истиче: "Да би се одредило шта је један важан фрагмент, потребно је посматрати заједницу околности: 1) вредност присвојеног дела; 2) његову вредност у вези са сваким делом (првобитним и новим); 3) жељени циљ преко тог дела у сваком делу (ауторском); 4) како пиратски садржај може у будућности заменити оригинал или причинити штету његовој продаји."¹³

Канадска јуриспруденција сматра да је умножавање комплетног заштићеног дела недопуштено, осим ако се има овлашћење за такву радњу. Насупрот томе, ако је реч о једном фрагменту заштићеног дела, онда постоје две могућности: уколико узети део није значајан, нпр. више речи или неколико реченица, нема никаквих сметњи за умножавање тога фрагмента. Ако је реч о једном значајном фрагменту, онда се ауторска права која се примењују и позајмљени, односно умножени, део морају ценити у функцији његовог физичког обима — квантитета — и нарочито у функцији значаја његовог садржаја за комплетно дело (квалитет извода).

Позајмице морају бити, разумне, односно не супстанцијалне или не значајне, дакле, не смеју бити сувише обимне, и не смеју садржавати суштински део дела. Као пример за ово последње, могу послужити последње страница једног романа Агате Кристи, где она даје решење заплета, што представља суш-

¹¹ Conference des récteurs...Sous-Comité des conseillers juridiques. Avis juridique concernant le projet CANCOPY/AUCC (version du 5. nov. 1993.) de "Licence générale permettant la reproduction, par les universités, d'oeuvres protégées par le droit d'auteur, Montreal, la Conférence, 1993, 4p. Annexes.

¹² У свом делу: *The Canadian Law of Copiright*, Toronto, University of Toronto Press, 1944.

¹³ *Ibid*, стр. 343.

тински фрагменат дела. У вези са овим садржајем, већ поменути Jules Larivière, истиче: "Недопуштеност једне фотокопије ће се моћи проценити не само, дакле, по броју страна или кроз једноставан аритметички рачун, већ боље кроз суштинску вредност умноженог дела, односно његовог фрагмента."¹⁴

Такође, допуштено је умножавање компјутерских програма у двама специфичним циљевима. Први циљ биће остварен ако је умножени примерак сачињен од уживалаца, намењен да обезбеди компатибилност програма с датим компјутером, ако је програм уграђен само за личну употребу и ако се умножени примерак брише чим одређени уживалац не буде више власник примерка (чл. 27) (2) пар. 1). Овај тип коришћења може укључити адаптацију програма, модификацију или превод на други информациони језик. Други циљ подразумева да је реч о производњи резервног примерка дела, само ако он буде уништен чим лице које је сачинило овакав умножени примерак није више власник примерка (чл. 27) (2) пар. м).

Постоје и други случајеви ограничења ауторових имовинскоправних овлашћења, али су они допуштени у јавном интересу, и неће бити предмет наше пажње.

У Канади су 01. 09. 1999. године, донете измене Закона о ауторском праву.¹⁵ Измењене одредбе тичу се радиодифузије и њима се уводе извесни изузеци у корист радиодифузних установа, да сачињавају тзв. ефемерна регистровања интерпретација дела заштићених ауторским правом, ради лакшег програмирања и емитовања. Ови изузеци подвргнути су извесним условима и лимитима, што подразумева, нпр. максимално трајање чувања резултата таквог регистровања.

На крају, у вези с канадским правом, треба истаћи да у овој земљи постоји и функционише Унија писаца (канадских и писаца Квебека)¹⁶, опуномоћена од издавача књига и периодике, као и од аутора, која од 1984. године ради као Друштво за колективно управљање правима репрографије. Под тим називом, Унија издаје лиценце за умножавање и регулише ауторскоправне односе између аутора, издавача и уживалаца дела.

¹⁴ Larivière, J.: "Problemes de droit d'auteur dans les bibliothèques", Documentation et bibliothèques, vol. 33, n° 3, juillet-septembre 1987, стр. 81.

¹⁵ Loi modifiant la loi sur le droit d'auteur (које су ступиле на снагу 1. октобра 1999. године).

¹⁶ L'Union des écrivaines et écrivains québécois – Uneq.

3. 3. САД

Америчко право најдаље је отишло у изучавању, уређивању и практичној примени ограничења ауторскоправних овлашћења. У складу с тим, САД не само да имају најнапредније законодавство у овој материји, већ и веома богату јуриспруденцију, али и напредну, утемељену и инспиративну доктрину. Амерички Закон о ауторском праву¹⁷, у чл. 106, регулише ексклузивна права аутора на ауторска дела уопште, док у чл. 106-А, уређује права извесних категорија аутора (дела визуелних уметности) на поштовање патернитета и интегритета дела. Са нашег аспекта, најзначајнији је ст. 1, т. 1, чл. 106, где се истиче да власник ауторског права има искључиво право да изврши или одобри свако умножавање заштићеног ауторског дела, копирањем или снимањем као звучни запис на телесном носачу.

Ауторско право полази од претпоставке да власник ауторског права има искључива права за бројне употребе заштићеног дела, испољене нарочито кроз умножавање, дистрибуцију, стварање изведених (деривативних) дела и јавно излагање створених дела. Али, наведени закон уводи и неколико значајних изузетака (ограничења) тих права.

3. 3. 1. Ограничења ауторских права у облику "фер употребе" (fair use)

Најпознатији и најважнији изузетак од власникових, односно ауторских права, представља "фер употреба" ("fair use").

У чл. 107, регулисана су ограничења ексклузивних права у случају фер употребе (fair use). Упркос одредбама из чл. 106 и 106-А, фер употреба заштићеног ауторског дела укључујући употребе као што су: умножавање путем копија или фонорекардима (фоноснимцима) или другим посебним средствима, у сврхе, као што су: критике, коментари, новински извештаји, учење (укључујући вишеструке копије за употребу у учионици), стипендије или истраживања, не сматра се повредом ауторског права, односно наведене радње су допуштене.

¹⁷ The Copyright Act of 1976, is codified at 17 U.S.C., са изменама и допунама усвојеним у Digital Millenium Copyright Act-у, од 28. 10. 1998. године.

При одређивању да ли ће се нека појединачна употреба сматрати фер употребом, узео се у обзир следећа четири фактора: а) циљ (сврха) и карактер употребе; б) природа заштићеног ауторског дела; в) обим и материјална садржина употребљеног фрагмента у односу на дело као целину и г) тржишни учинак.

Чињеница да је ауторско дело необјављено, неће моћи, сама по себи, бити препрека установљавању фер употребе, ако је закључак о фер употреби учињен уз анализирање свих претходнонаведених фактора, истакнутих збирно.

3. 3. 2. Нови амерички Закон о ауторском праву

Као одговор на захтеве савремених технолошких промена, у САД-у је, 28.10.1998. године, донет Закон о ауторском праву дигиталног доба (Digital Millenium Copyright Act), који представља измене и допуне Закона о ауторском праву из 1976. године. Овај акт донет је да би се постојеће законодавство ускладило са новоствореним ауторскоправним односима, произашлим из развоја информатичке технологије и дигиталног мрежног окружења.

Наслов I новог закона гласи: "Нове забране изигравања заштитне технологије." У том смислу:

- забрањено је "изигравање" сваке ваљане "технолошке мере заштите" (нпр. password — лозинка — или у форми енкрипције — шифровања), употребљене од власника ауторског права у оквиру ограничавања приступа његовом материјалу;
- забрањена је израда било каквог средства или нуђење било каквих услуга примарно намењених за надвладавање "мере технолошке заштите";
- одлагање ефективног времена из ове забране за две године и осамнаест месеци, односно
- у току трајања ових двеју година, и затим сваке треће године, захтевати од Конгресне библиотеке да редовно врши надзор и извештава које "анти-изигравање" ће супротно утицати на уживаоце информација (подједнако на појединце и институције), да учине "неповређујуће употребе" у вези са "појединим врстама ауторских дела" (притом, појам врсте остаје намерно неодређен, будући да је намера била да се праведно ограниче, нпр. историјски текстови, дигиталне мапе или лични финансијски компјутерски програми);

- захтеви које библиотека издаје три године након одбацивања забране "анти-изигравања" уз поштовање сваке врсте дела у вези с којом је ново право показало супротан приступ фер употреби и другој неповређујућој употреби;
- изузимање непрофитних библиотека, архива и образовних институција од кривичне казне и допуштање да се поништи свака грађанска казна кад таква институција може доказати да она није имала ниједан разлог да не буде савесна, односно да зна да њене активности повређују овај закон;
- хитно створити стање које неће омогућити да многе значајне активности засноване на fair use доктрини (укључујући повратну — фидбек— технику, сигурносни тест, заштиту приватности и истраживање енкрипције), допринесу конституисању илегалног "анти-изигравања";
- не чинити никакве измене fair use доктрине, или других информација субјектата повластица и права.

У наслову II, говори се о ограничењима одговорности on-line сервис провајдера (On-line Service Provider-OSP). То подразумева:

- изузимање сваког on-line сервис провајдера, или носиоца дигиталних информација (укључујући библиотеке) од ауторскоправне одговорности базиране само на садржају трансмисије, учињене од провајдеровог клијента или носачевог система (нпр. клијент библиотечког компјутерског система);
- установљавање механизма за избегавање одговорности за ауторскоправне повреде, базиране на складиштењу повређујућих информација на on-line сервис провајдеров компјутерски систем, или на употреби "средстава за локацију информација", ако провајдерова дела "брзо уклањају или онемогућавају приступ повређујућем материјалу, који је идентификован кроз формалну нотификацију од стране власника ауторског права."

У наслову IV, обрађени су дигитално чување материјала и образовање на дистанци. С тим у вези, прописано је ажурирање текућег чувања прописа из Закона о ауторском праву (чл. 108) за:

- изричито дозвољавање овлашћеним институцијама да сачине по три дигитална резервна примерка значајних ауторских дела;
- давање на послугу тих примерака електронским путем другим образовним институцијама;
- дозвољавање презервације, укључујући дигитална средства, кад је постојећи формат у коме је дело било ускладиштено застарео.

Овај нови Закон садржи и извесне новине, које се тичу образовања на дистанци. Оне се огледају у следећем:

— обавеза Регистра *copyright*-а о извештавању Конгреса, у року од шест месеци од објаве, о томе "како промовисати учење на дистанци кроз дигиталну технологију";

— охрабривање да се у Регистру формулишу такве препоруке које ће бити законски предлози;

— специфицирање осам фактора, који ће бити разматрани у оквиру Регистра, укључујући "степен са којим ће корисност од лиценци за употребу заштићених ауторских дела у образовању на дистанци, кроз интерактивне дигиталне мреже, бити разматрана у процењивању избора за сваки изузетак у учењу на дистанци."

Једна од суштинских одредаба, у новом америчком Закону о ауторском праву, јесте она о ограничавању потенцијалних новчаних губитака с којима се *on-line* вршиоци услуга, укључујући библиотеке и образовне установе, могу суочити када се налазе у функцији преносица информација, омогућавајући *on-line* клијентима приступ садржају заштићеном ауторским правом, који је тамо неко други ускладиштио. Да се не би суочили са великим финансијским захтевима, уколико трећа лица — клијенти — услуга на мрежи, повреде нечије ауторско право, *on-line* вршиоци услуга могу избећи овакву одговорност, односно изузети се од одговорности уколико испуне услове прописане овим актом. Треба истаћи да се ослобађање од одговорности не примењује на материјал заштићен ауторским правом, који је вршилац услуга сам поставио *on-line*, као на пример свој *home page*. Стандардна правила, укључујући правилно појашњавање и фер употребу примењују се на овај материјал.

Акт дефинише "сервис провајдера" (*On-line Service Provider — OSP* — овлашћени вршилац услуга), као ентитет (субјекат) који преноси, одређује путеве преноса и повезује клијенте на *on-line* комуникације или пружа *on-line* услуге, или услуге повезивања на мрежу, као што су чување (складиштење) дигиталног материјала, кеширање или тражење, те обезбеђивање средстава за проналажење локација (директоријуме, хиперлинкове, итд.). Веома је значајно истаћи да се, у поступању с материјалом заштићеним ауторским правом, који се може добити с мреже *OSP*-а, мора бити пасиван (неутралан), како би се могле користити повластице предвиђене овим актом. Корисник услуге не може поставити материјал *on-line*, модификовати садржај, чувати га дуже него што је потребно, или свесно нарушавати нечије ауторско право. Његови

системи морају функционисати аутоматски, и он не може бирати примаоце трансмисије. Коначно, он не сме имати никакву корист од нарушавања ауторских права.

Акт захтева од OSP-а да мора одмах испунити неколико нових захтева како би био квалификован за искључење своје одговорности. У том смислу, OSP мора:

- означити пуномоћника који ће од власника ауторског права примати законом прописане нотификације — опомене од власника о нарушавању ауторског права и слати законом прописане опомене својим претплатницима;
- информисати службу за ауторска права о имену и адреси пуномоћника и слати те информације на OSP-ов сајт;
- развити и објавити начела, односно програм за отклањање понављања повреда и пружање клијентима мреже информација о прописима у вези са ауторским правима;
- повинovati се захтевима опоменама (нотификацијама), као што су "скини" и "врати";
- осигурати прилагођавање система техничким мерама индустријског стандарда, које користе власници ауторског права, како би своја дела заштитили од незаконитог приступа и нарушавања ауторског права.

Digital Millenium Copyright Act прописао је посебан поступак који се односи на јавне непрофитне институције вишег образовања, што их чини квалификованим за ограничења, па, чак, ослобађа одговорности за извесне повреде уживалаца, који су чланови наставничког особља или постдипломци који се баве истраживачким радом. Овај акт, такође пружа имунитет од захтева трећих лица, предвиђајући то у случају када постоји потпуно повиновање правилима утврђеним законом. Оно што је посебно важно, јесте околност да није неопходно активно контролисање садржаја на internet-у од OSP-а. Да би се користио ограничавањем одговорности, OSP мора деловати тек када има "актуелно знање" о повреди (било на основу чињеница које су му поднете, било на основу нотификације од стране власника ауторског права), али се ни у ком случају OSP-у не намеће терет да контролише или открива повређујуће понашање.

У суштини, ограничавање одговорности пружа вршиоцима библиотечких и образовних услуга значајан легалан изузетак у времену дигиталне технологије, када њихова изложеност on-line повређивањима ауторског права расте, с једне стране због повећане количине садржаја који циркулише на internet-у,

али и због неких неповољних судских пресуда по OSP-е из најновије судске праксе, с друге стране.

Осим већ изнетог, поменути акт дотиче и материју учења на дистанци. Одредбе о учењу на дистанци захтевају да се, најкасније у року од шест месеци од ступања на снагу Digital Millenium Copyright Act-а, установи Регистар ауторских права (Register of Copyright), који ће Конгресу дати препоруке како да промовише образовање са дистанце, путем дигиталних технологија, уз одржавање одговарајуће равнотеже између интереса власника ауторских права и потреба уживалаца дела заштићених ауторским правом.

Сагласно студији, захтева се да садржај Регистра буде консултован са представницима власника ауторских права, непрофитних образовних институција, библиотека и архива, нарочито у вези са следећим факторима:

- потреба за изузимањем ексклузивних права власника ауторског права за учење на дистанци, преко дигиталних мрежа;
- врсте дела које ће бити обухваћене сваким изузетком, и обим прихватања квантитативних ограничења на фрагменте дела, а које ће бити коришћене за сваки изузетак обухваћен учењем на дистанци;
- стране које би имале користи од сваког изузетка;
- стране које би требало да буду квалификоване за добијање материјала за учење са дистанце, с позивом на изузетке;
- да ли и које врсте технолошких мера могу или треба да буду предузете у оквиру спречавања неовлашћеног приступа и коришћења, или задржавања, материјала под условом квалификованости;
- обим до кога треба узети у обзир корисност лиценци;
- други фактори који ће у Регистру бити сматрани релевантним.

Vidoje Spasić, LL.D.

Teaching Assistant

The Comparative Law Aspect in Limiting the Copyright Authorization for Private Needs

Summary

The limitations of copyright authorization, as a sort of correction of the absolute character of copyright law related to authorship, are a subject of growing interest. The trend has become apparent with the development of modern information technologies (particularly the Internet), which has resulted in significant changes in the copyright relations. These circumstances threaten to jeopardize the established balance of interests of all relevant parties in the copyright relations.

In this article, the author provides a comparative law analysis on the limitations of authorization for private purposes in the legal systems of the countries where industrial and copyright law has been fully developed.

Key words: copyright law, authorization on chattels, copyright, limitation of authorization.

